

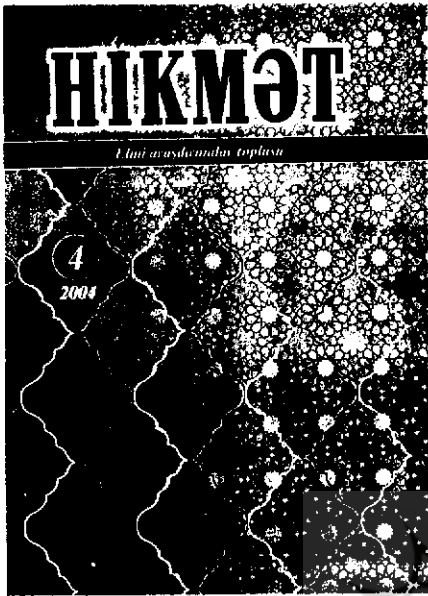
فصلنامه پژوهشهای علمی حکمت، رایزنی سفارت جمهوری اسلامی ایران در باکو و انستیتو شرق شناسی آکادمی ملی جمهوری آذربایجان، باکو: انتشارات الهدی، به زبان ترکی، ۱۵۵ صفحه، شمارگان ۷۵۰ نسخه، شماره ۴، ۱۳۸۳.

مقدمه

در برخی از کشورها، به ویژه کشورهای همسایه، مجله‌ها و نشریه‌هایی منتشر می‌شوند که در آنها می‌توان مقاله‌ها و پژوهشهایی را درباره مشترکات تاریخی و فرهنگی ملتها و مناسبات سیاسی و اقتصادی دولتهای ایران و کشورهای دیگر دید. بی‌تردید آگاهی از دیدگاهها و اطلاعات پژوهشگران و نویسندگان غیرایرانی راجع به ایران و مسائل مشترک، برای پژوهشگران، اساتید، دانشجویان و دولتمردان ایرانی مفید و قابل استفاده خواهد بود؛ به ویژه آنکه نویسندگان مطالب این‌گونه مجله‌ها، از اسناد، مدارک و مکتوباتی در نوشته‌های

خویش بهره می‌جویند که بیشتر آنها هرگز در اختیار پژوهشگران ایرانی قرار نمی‌گیرد و گاهی

نویسندگان ایرانی حتی از وجود چنین اسناد و نوشته‌هایی بی‌خبرند. از این‌رو معرفی و شناساندن چنین مجله‌هایی به پژوهشگران و علاقمندان ایرانی، لازم به نظر می‌رسد.

فصلنامه پژوهش‌های علمی حکمت، یکی از این‌گونه مجله‌هاست. این فصلنامه که با همکاری مشترک رایزنی سفارت جمهوری اسلامی ایران در باکو و انستیتو شرق‌شناسی ضیاء بنیادف، وابسته به آکادمی ملی جمهوری آذربایجان، منتشر می‌شود، مقاله‌ها و مطالبی را پیرامون پژوهش‌های علمی و تاریخی درباره مشترکات سیاسی، فرهنگی و مذهبی دو کشور دوست و همسایه، ایران و آذربایجان، و برخی از کشورهای همجوار دربردارد.

این فصلنامه که به زبان ترکی چاپ می‌شود، در بخش پایانی خود، چکیده مقاله‌ها و مطالب مندرج در هر شماره را به زبان فارسی دربردارد.

خلاصه مقاله‌های مندرج در چهارمین شماره این مجله به قرار زیر است:

۱) مراسم اعطای دکترای افتخاری به جناب آقای سیدمحمد خاتمی، رئیس جمهوری

اسلامی ایران در هیئت‌رئیس آکادمی ملی جمهوری آذربایجان

۲) نصیب گیوش اف، «اعجاز سخن فضولی»*

اعجاز کلام الهی و فصاحت و بلاغت آن در طول قرون وسطی برای شاعران جهان اسلام

---

*. ملا محمدبن سلیمان بغدادی. از شعرای بزرگ سده دهم هجری است که اشعار مؤثر و سوزناکی به زبان ترکی و گاه عربی و فارسی دارد. وی از وابستگان دربار سلطان سلیمان‌خان قانونی، دهمین سلطان عثمانی بود. کتابهای انیس‌القلب (قصیده فارسی)، بنگ و باره (مثنوی ترکی)، حدیقه الشهداء یا ترجمه ترکی روضه الشهداء کاشفی، دیوان شعرهای ترکی و فارسی که به نام دیوان فضولی به چاپ رسیده، ساقی‌نامه. صحت و مرض (به فارسی)، لیلی و مجنون (به ترکی) و مطلع الاعنقاد (در کلام، از اوست.

نمونه کمال سخن بوده است. یکی از شاعرانی که این اعجاز قرآن را مدنظر داشته، محمد فضولی، سخن‌سرای بزرگ آذربایجان بوده است. فضولی همراه با فصاحت کلام از صنایع بدیع گوناگون نیز در شعر خود استفاده کرده و در واقع کمال سخن را به حد اعلای رسانده است. در این مقاله صنایع ادبی مختلفی که در اشعار فضولی به کار رفته، به‌طور مفصل و براساس مثالهای گوناگون، تحلیل و بررسی شده است.

۳) الهامه قلی‌اوا، «شاعر مردم در دوران مشروطه»

در این مقاله از زندگی و فعالیت ادبی سید اشرف‌الدین گیلانی* سخن رفته است. مؤلف مقاله مسائل گوناگونی را که به زندگی و کارنامه ادبی سید اشرف‌الدین گیلانی مربوط است، بررسی کرده و توجه ویژه‌ای به روزنامه نسیم شمال که به‌وسیله این شاعر آزادی‌خواه منتشر می‌شد، مبذول داشته است.

۴) نرگس پاشا اوا، «انسان در ایدئولوژی شوروی و نثر آذربایجان (دهه شصت)»

دولت شوروی که از تأثیر ادبیات بر جامعه به‌خوبی آگاه بود، برای بهره‌برداری از آن در راه گسترش و تبلیغ ایدئولوژی خود کوشش می‌کرد. پس از دهه سی این کوششها تقویت ویژه‌ای یافت و نتایجی نیز به‌دست آورد، اما پس از مرگ استالین و به‌ویژه در سالهای دهه ۱۹۶۰ ادبیات رفته‌رفته از حیطه ایدئولوژی شوروی بیرون آمد و انسان را با همه جنبه‌هایش تصویر کرد. در

---

*. اشرف‌الدین حسینی فرزند سیداحمد قزوینی، از شاعران و روزنامه‌نویسان صدر مشروطیت است. وی به‌سال ۱۲۸۸ ش. در رشت به دنیا آمد و پس از گذراندن تحصیلات مقدماتی، در سال ۱۳۰۰ برای ادامه تحصیل به بین‌النهرین رفت و پس از پنج سال اقامت در آنجا، روزنامه نسیم شمال را منتشر ساخت. وی پس از برقراری مشروطه به تهران آمد و روزنامه نسیم شمال را در تهران با مقالات و اشعاری اقتصادی و درخور فهم عوام منتشر کرد و قبول عام یافت و خود وی نیز به‌مناسبت نام روزنامه‌اش به نسیم شمال معروف شد. سید اشرف‌الدین یکی از نخستین شاعرانی است که در دوره مشروطه به زبان مردم و از زبان توده مردم محروم، شعر سرود و مقاله نوشت. وی در اواخر عمر به فقر و جنون مبتلا شد و سرانجام در سال ۱۳۱۳ ش. در نهایت ننگدستی و پریشانی درگذشت.

این کار نویسندگانی چون آنار، الجین، اکرم الیسی لی و غیره نقش مهمی داشتند.

۵) لیلی گرای زاده، «شخصیت تاریخی در ادبیات»

شخصیتهای تاریخی همیشه مورد توجه ویژه نویسندگان بوده و درباره زندگی، فعالیت و نقش تاریخی آنها آثار متعددی نوشته شده است. در این مقاله، رمان سعدیانا یودات الیاس اف، نویسنده معروف ازبکستان، که منعکس کننده زندگی و یورشهای اسکندر مقدونی است، مورد بررسی قرار گرفته است.

۶) رامز مرسل اف، «جهانی شدن و اسلام به عنوان دین جهانی»

مؤلف مقاله ترتیب جهانی شدن را از نظر فرهنگی و اخلاقی بررسی نموده، توجه ویژه‌ای به ارزشهای به اصطلاح عموم بشری می‌دوید داشته است. مبلغان جهانی شدن در دنیای غرب بانام ارزشهای عموم بشری، بیشتر ارزشهای تمدن خود را در نظر گرفته و برای تحمیل آن به ملت‌های جهان می‌کوشند، اما اسلام که به واقع یک دین جهانی است، در برابر این کوششها، اصول متعالی خود را مطرح کرده است.

۷) چنگیز ساسانی، «نظرات طبیعی- فلسفی شاعران و اندیشمندان یونان قدیم»

اندیشه‌های طبیعی- فلسفی در آثار نویسندگان یونان قدیم جایگاه مهمی داشته است. به نظر مؤلف مقاله، در این مسئله تأثیر تعالیم رایج در میدیا و ایران قدیم شایان توجه بوده است. اندیشمندان یونان قدیم با نظرات زرتشت به خوبی آشنا شده و از آنها بهره‌مند بوده‌اند. تعالیم طبیعی- فلسفی آنها نیز به نوبه خود در شکل‌گیری مکتهای فلسفی و ادبی نوین در اروپا بسیار مؤثر بوده است.

۸) غفار جیبی اف، «تاریخ گیردیمان در مآخذ عربی و فارسی»

گیردیمان یکی از بخشهای آذربایجان قدیم بوده است که راجع به آن در مآخذ فارسی و عربی آگاهیهای پرارزشی داده شده است. مؤلف مقاله با بررسی آثار

معرفی کتاب ● فصلنامه پژوهش‌های علمی حکمت، ... / ۲۴۷

ابن خردادبه*، بلاذری**، مسعودی***، اصطخری****، ابن حوقل***** و مقدسی*****، موضع جغرافیایی منطقه‌گیر دیمان را تدریس نمود و راجع به اهالی، فرهنگ، اقتصاد

ابوالقاسم عبدالله بن عبدالله، دانشمند جغرافیایی ایرانی در سده سوم هجری بود که در سال ۳۰۰ ق. فوت نمود. جد او، خردادبه، نخستین کس از این خاندان بود که اسلام آورد. پدر وی فرماندار طبرستان بود. عبدالله موسیقی را از اسحاق موصلی فرا گرفته و مدتی از جمله ندیمهای معتمد، خلیفه عباسی بود. کتاب مشهور وی، **المسالك و الممالک** است که در اروپا چاپ شده و مدرک جغرافیایان پس از اوست.

احمد ابن یحیی ابن جابر بن داود البلاذری، ملقب به ابوالحسن و بعضی وی را ابوبکر گفته‌اند. وی از مردم بغداد و یکی از مورخان و نسب‌شناسان سده سوم هجری بود.

مسعودی، مشهور به علی بن حسین بن علی، ملقب به ابوالحسن. وی از فرزندان عبدالله بن مسعود، مورخ و جهانگرد سده چهارم هجری و از اهالی بغداد بود که در مصراقات نمود و در سال ۱۳۴۶ ق. در آنجا درگذشت. وی در مصر و ممالک عرب سیاحت کرد و بعد به پارس رفت و در اصطخر اقامت کرد. پس از مدتی به هند و سپس به چین عزیمت نمود و از آنجا تا جزیره ماداگاسکار رفت و سرانجام به آذربایجان، گرگان، شام و فلسطین سفر کرد. از کتابهای وی می‌توان به **مروج الذهب و التنبيه و الاشراف** اشاره نمود.

اصطخری، ابواسحاق ابراهیم بن محمد اصطخری فارسی، معروف به کرخی، در اصطخر پرورش یافت و پس از آموختن دانش به پژوهش در علم جغرافیا پرداخت و آگاهی زیادی از مسائل مربوط به شهرها و سرزمینهای گوناگون جمع‌آوری کرد و این دلبستگی موجب شد تا نامبرده به سیر و سیاحت در کشورهای دیگر بپردازد. در سال ۲۴۰ ق. به کشورهای مسلمان رهسپار شد و بلاد عرب تا هند و اقیانوس اطلس را پیمود و با گروهی از دانشمندان و ادیبان دیدار کرد و دیده‌ها و اطلاعات خود را در دو کتاب نفیس جمع‌آوری نمود. وی نخستین دانشمند دنیای اسلام بود که درباره دانش جغرافیا به نوشتن کتاب پرداخت و اثر مستقلی از خود به یادگار گذاشت و از این رو پیشوای جغرافیادانان مسلمان به‌شمار می‌رود. برخی از تألیفات وی عبارتند از: **مسالك الممالک** درباره تاریخ و جغرافیا یا جغرافیای تاریخی، **صور الاقالیم** یا **الاقالیم**.

ابن حوقل، ابوالقاسم محمد، در سال ۱۳۳۱ ق. با هدف سیر و سیاحت و تجارت از بغداد خارج شد و ممالک اسلامی را در مدت زمان بیست و هشت سال از شرق تا غرب پیمود و کتابهای جغرافیایی قدیم را مورد تحقیق و تفحص قرار داد. کتاب وی **المسالك و الممالک** نام دارد که از نگاه خود و دیگران آن را نوشت. این کتاب به چند زبان مختلف ترجمه شده و متن آن در لیدن هلند به چاپ رسیده است.

مقدسی، محمد بن احمد بن ابی‌بکر البناء، ملقب به شمس‌الدین و مکنی به ابوعبدالله (۳۳۶-۳۷۵ یا

و عقاید مذهبی ساکنان آن منطقه، مطالبی نوشته ست.

۹) راحله شکور او، «انعکاس روابط آق قویونلوها و عثمانی از کتاب دیار بکریه»

کتاب دیار بکریه، اثر ابوبکر تهرانی، یکی از مآخذ مهم تاریخ دولت آق قویونلو است. در این کتاب اطلاعات پرارزشی وجود دارد و روابط آق قویونلو و عثمانی را روشن می‌سازد و همچنین نقش کشورهای اروپایی را در رویارویی این دو قدرت آشکار می‌کند.

۱۰) طاهره حسن‌زاده، «افسران آذربایجانی در لشکر قزاق ایران»

پس از جنگهای طولانی بین ایران و روسیه و انعقاد قراردادهای ترکمنچای و گلستان که براساس آنها مناطق زیادی از جمله سرزمینهای شمال رود ارس از ایران جدا شدند، امپراتوری روسیه امتیازهای زیادی از ایران گرفت. یکی از امتیازهایی که در دوران ناصرالدین‌شاه قاجار به کشور روسیه داده شد، تشکیل لشکر قزاق بود. در تشکیل این لشکر از مهاجران قفقاز استفاده شد و آنها در این لشکر صاحب مناصب بالایی نظامی نیز شدند. در این مقاله از فعالیتهای افسران آذربایجانی چون اسداله‌خان ابوالفتح‌زاده، ابراهیم خان منشی‌زاده و غیره که به لشکر قزاق وارد شده و سپس در فعالیتهای سیاسی-اجتماعی آن دوران حضور گسترده‌ای نیز داشتند، سخن رفته است.

۱۱) مستقل آقاییف، «محمدامین رسول‌زاده و دین اسلام»

در این مقاله ضمن بررسی و تحلیل نوشته‌های محمدامین رسول‌زاده، نظرات او راجع به دین اسلام گفته شده است. مؤلف به این نتیجه رسیده است که محمدامین رسول‌زاده به نقش اسلام و ارزشهای معنوی-اخلاقی آن در زندگی اجتماعی اهمیت ویژه‌ای داده و همیشه از احکام قرآن و سنت پیامبر اکرم و اهل بیت گرامی او جانبداری کرده است.

۱۲) ذاکر قاسم‌اف، «حضرت علی (ع) و مسئله عدالت اجتماعی»

حضرت علی (ع) که در تاریخ اندیشه اسلامی جایگاه پرافتخاری دارد، به مسئله عدالت

اجتماعی توجه ویژه‌ای داشته است. مؤلف مقاله براساس مآخذ اسلامی، نظرات آن حضرت را راجع به این مسئله مهم بررسی کرده، کوشیده است تأثیر اندیشه‌های علی (ع) را بر جنبش‌های اجتماعی که در قرون وسطی در جهان اسلام روی داده، مشخص نماید.

۱۳) سعادت محمداوا، «مسئله مرگ در قرآن کریم»

مسئله زندگی و مرگ در قرآن کریم یکی از موضوعهای مهم و اساسی است و مؤلف مقاله ضمن بررسی این موضوع در پرتو آیات مبارکه، بر این نکته تأکید کرده است که طرح مسئله مرگ در تشخیص چگونگی زندگی یک مسلمان اهمیت زیادی دارد و همچنین این در شکل‌گیری تعالیم مختلف کلام و تصوف نیز بسیار مؤثر بوده است.

۱۴) ضیافت محمد اوا، «آیات فردوسی در صحاح الفرس»

در لغتنامه صحاح الفرس محمد ابن هندوشاه نخجوانی^۳ همراه با توضیح کلمات مختلف، از اشعار شاعران پارسی‌گوی و به‌ویژه از شاهنامه فردوسی زیاد استفاده شده است. مؤلف مقاله چگونگی استفاده از شاهنامه در این لغتنامه را بررسی نمود، ابعاد صرفی، نحوی و سبکی کلمات مورد استفاده را بررسی کرده است.

۱۵) کنول یوسف اوا، «پیشرفت زبان‌شناسی عربی در آذربایجان»

زبان عربی پس از ظهور اسلام در آذربایجان نیز رواج یافت. شعرا و دانشمندان آذربایجانی در این زبان آثار پرارزشی تألیف نمودند. در همان زمان، پژوهش صرف و نحو عربی آغاز شد. نویسنده مقاله آثار دانشمندان آذربایجانی را که از قرون وسطی تا زمان معاصر در رشته زبان‌شناسی عربی تألیف شده است، بررسی کرده، ارزش علمی و عملی آنها را مورد توجه قرار داده است.

۱۶) ترجمه ده حکایت کوتاه از مقالات شمس تبریزی از فارسی به زبان آذربایجانی، به قلم

مسیح‌آقا محمدی

---

۳. محمد بن هندوشاه بن سنجر عبدالله صاحبی نخجوانی. منشی پسر هندوشاه، مؤلف کتاب تجارب السلف. وی کتاب دستورالکاتب فی تعیین المراتب را در زمان سلطان اویس بهادرخان (۷۵۷-۷۷۲ ق) و کتاب لغت صحاح الفرس را در سال ۷۲۷ ق. تألیف نمود.

(۱۷) همایشهای علمی

گزارشهایی است راجع به دو همایش علمی که به تازگی برگزار شده است:

۱. کنفرانس «جهانی شدن و اسلام» که از طرف انستیتو شرق شناسی آکادمی ملی علوم

آذربایجان تشکیل شد.

۲. کنفرانس علمی که به مناسبت هفتصد و پنجاهمین سالگرد تولد امیر خسرو دهلوی در

موزه نظامی آکادمی ملی علوم آذربایجان برگزار شد.

(۱۸) معرفی کتابهای تازه

در این بخش پنج جلد کتاب که به تازگی به چاپ رسیده است، به طور مختصر معرفی

شده اند. این کتابها عبارتند از:

۱. خاک پایت تاج سرم، نوشته سید نگاری

۲. از متقدمین تا متأخرین، نوشته نظامی جعفراف

۳. در پرتو قرآن و عرفان، نوشته نصیب گیوش اف

۴. پل شعر، نوشته ترانه هاشم اوا

۵. متن شناسی، نوشته صنعان ابراهیم اف

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۲۵) آگاهی مختصر درباره نویسندگان مجله

فرم اشتراک فصلنامه تاریخ روابط خارجی

خوانندگان محترم می‌توانند در صورت تمایل به اشتراک فصلنامه، فرم زیر را تکمیل نموده و به همراه فیش پرداخت حق اشتراک به حساب ۱۰۳۷/۳۲ خزانه، نزد بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، با نام مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، قابل پرداخت در کلیه شعبه‌های بانک ملی ایران، به نشانی: تهران، صندوق پستی ۱۹۳۹۵/۴۷۴۶ ارسال فرمایند.

تلفن: ۲۸۰۲۶۵۹

حق اشتراک سالانه همراه با هزینه‌های پست:

داخل کشور: تهران: ۳۴۰۰۰ ریال شهرستان: ۳۶۰۰۰ ریال

خارج از کشور: آمریکا و کانادا: ۴۰ دلار اروپا: ۳۲ دلار

خاورمیانه: ۲۵ دلار بقیه کشورهای: ۴۰ دلار

نام و نام خانوادگی:.....تحصیلات:.....

حرفه:.....نشانی:.....

کدپستی / صندوق پستی:.....

تلفن:.....نمبر (فاکس):.....

فرم اشتراک فصلنامه تاریخ روابط خارجی

خوانندگان محترم می‌توانند در صورت تمایل به اشتراک فصلنامه، فرم زیر را تکمیل نموده و به همراه فیش پرداخت حق اشتراک به حساب ۱۰۳۷/۳۲ خزانه، نزد بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، با نام مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، قابل پرداخت در کلیه شعبه‌های بانک ملی ایران، به نشانی: تهران، صندوق پستی ۱۹۳۹۵/۴۷۴۶ ارسال فرمایند.

تلفن: ۲۸۰۲۶۵۹

حق اشتراک سالانه همراه با هزینه‌های پست:

داخل کشور: تهران: ۳۴۰۰۰ ریال شهرستان: ۳۶۰۰۰ ریال

خارج از کشور: آمریکا و کانادا: ۴۰ دلار اروپا: ۳۲ دلار

خاورمیانه: ۲۵ دلار بقیه کشورهای: ۴۰ دلار

نام و نام خانوادگی:.....تحصیلات:.....

حرفه:.....نشانی:.....

کدپستی / صندوق پستی:.....

تلفن:.....نمبر (فاکس):.....

History of Foreign Relations (Quarterly) Subscription Form

Dear Reader:

For the subscription of History of Foreign Relations´ Quarterly, you may complete the following application form, enclosing a receipt of payment of subscription to the Publishing House of the Ministry of Foreign Affairs into account NO. 1037/32, Khazaneh, Central Bank of the Islamic Republic of Iran, payable at all Iran Melli Bank´s branches, and send it to: Tehran - P.O.BOX 19395/4746. Tel: 2802659

Annual subscription including postage expenses:

- Iran: Tehran: Rls. 34000

other cities: Rls. 36000

- U.S.A & Canada: U.S.\$ 40.00

- Europe: U.S.\$ 32.00

- Middle East: U.S.\$ 25.00

- Other Countries: U.S.\$ 40.00

Name & Surname:..... Education: .....

Profession:..... Address: .....

Postal Code / P.O.BOX:.....

Tel:..... Fax: .....

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی